

سخن نخست

ضرورت ارتقای خدمات آرشیوی

زویا آبام^۱

پژوهشی که اخیراً به اتفاق یکی از دانشجویانم و یکی از اساتید تاریخ انجام شد، بهانه‌ای برای به تحریر در آوردن این متن شد. زمانی فراهم‌آوری و توسعه مجموعه در مراکزی مثل کتابخانه‌ها و آرشیوها از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های این مراکز اطلاعاتی محسوب می‌شد و دغدغه این مراکز از جمله آرشیوها غنا بخشیدن به مجموعه به جهت برخورداری از اسناد مختلف تاریخی، اداری، حقوقی، سیاسی، هنری، مالی و مانند آن بود. در پی آن، بسیاری از آرشیوهای بزرگ، از جمله آرشیو ملی به دنبال راه‌های قانونی برای انتقال، خریداری، اهدا و مبادله اسناد بوده‌اند تا مجموعه خود را به یک مجموعه کامل و غنی تبدیل کنند. برای نیل به چنین هدفی، مطالعات زیادی انجام گرفت، مقررات و قوانین زیادی طرح و به تصویب رسید و این فرایند در چارچوب قوانین و در پیوند با سازمان‌های دولتی و نیز کسب پشتوانه مالی و مادی و جذب و تربیت نیروی انسانی کارآمد تا حد زیادی نهادینه شد. از آنجا که چنین حجمی از اسناد نیازمند ساماندهی بود، در ادامه، بحث دیگری که مهم به نظر می‌رسید و هنوز نیز دارای اهمیت است، موضوع سازماندهی و تنظیم و توصیف منابع آرشیوی بود که در این خصوص نیز پژوهش‌های علمی زیادی انجام شده و یا در حال انجام است که در پی هر چه علمی و روزآمد نمودن رویه‌های مربوط به آن می‌باشند.

اما هزاره سوم در حالی آغاز شده است که واپسین روزهای هزاره دوم شروع تحولات عمیق در فناوری بود و هزاره سوم تحت تأثیر چنین تحولاتی، با نوسازی در فعالیت‌ها، مشاغل و فعالیت‌های حرفه‌ای روبه‌رو شد که ابزارها، رویکردها، نگرش‌ها را تحت تأثیر قرار داد. در دنیای کنونی و تحت تأثیر پیشرفت‌های فناورانه، فعالیت‌های خدماتی از اهمیت زیادی برخوردار شده است و بسیاری از مشاغل مهم جز آن دسته از فعالیت‌هایی هستند که خدماتی محسوب می‌شوند.

۱. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء (س).
zoya.abam@alzahra.ac.ir

چنین تحولی در جامعه، بر ما آشکار می‌سازد که صرف تأکید و تمرکز بر فعالیت‌های مربوط به فراهم‌آوری و سازماندهی در آرشیوها و سایر مراکز اطلاعاتی، گرچه لازم است ولی ابداً کافی به نظر نمی‌رسد. امروزه آرشیوها برای بهره‌وری بیشتر و غنا بخشیدن به حیات خود به‌عنوان مراکز اطلاع‌رسانی ناگزیر هستند در مقایسه با گذشته، به فعالیت‌های خدماتی نگاه جدی‌تری داشته و در مورد آن به برنامه‌ریزی جامع‌تری بپردازند. به عبارتی، اگر در دوره‌هایی گسترش و غنای مجموعه و روش‌های سامان‌دهی آن‌ها از اهمیت زیادی برخوردار بود، در فضای کنونی دسترسی و استفاده از این منابع، به همان اندازه، بلکه بیشتر، اهمیت یافته است. آرشیوها ناگزیرند به سمتی حرکت کنند که برنامه‌هایی برای دسترسی و استفاده بیشتر این منابع آرشیوی به‌خصوص در پیوند با پژوهش‌های اصیل علمی تدارک ببینند.

از آنجا که دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها قلب مراکز پژوهشی محسوب می‌شوند، اساتید، دانشجویان و پژوهشگران مهم‌ترین کاربران بالقوه و بالفعل منابع آرشیوی به شمار می‌روند. حوزه‌های تاریخ، حقوق، جامعه‌شناسی، هنر، مطالعات زنان و مانند آن حوزه‌هایی هستند که می‌توانند با دسترسی به منابع آرشیوی که منابع دست اول محسوب می‌شوند، بیشترین بهره را در پژوهش‌ها ببرند. اما در کمال ناامیدی، پژوهش‌های انجام شده در زمینه دسترسی و استفاده از این منابع دست اول نشان می‌دهد که وضعیت مطلوبی در این زمینه وجود ندارد و جایگاه منابع آرشیوی در پژوهش‌های علمی مرتبط خالی یا کم‌رنگ است. نگاهی به فهرست منابع پژوهش‌ها در حوزه‌های تاریخ و سایر پژوهش‌های سندمحور نشان می‌دهد از منابع آرشیوی برای انجام این پژوهش‌ها استفاده اندکی می‌شود. ریشه‌یابی آن قطعاً می‌تواند دست‌مایه پژوهش‌های علمی قرار گیرد. اما آنچه در این مجال اندک می‌توان به آن اشاره کرده، آن است که پیوند میان مراکز آرشیوی با دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی مستلزم فراهم‌آوری تمهیدات زیرساختی است که مهم‌ترین آنها تغییر و نوآوری در کمیت و کیفیت فعالیت‌های خدماتی در آرشیوها است. آرشیوها باید در این زمینه، همچون مجموعه‌سازی و خدمات فنی، برنامه‌های راهبردی و عملیاتی داشته باشند و با استناد به اسناد بالادستی، مقررات و قوانین مربوط به آن را قانونی و رسمی کنند. فعالیت‌های دو سویه‌ای نیز باید از طرف مراکز آرشیوی و دانشگاهی و پژوهشگاه‌ها برای استفاده بیشتر از منابع دست اول آرشیوی انجام گیرد. توافق‌ها و برنامه‌های نظام‌مند که از پشتوانه قانونی، اداری و فناورانه برخوردار باشد، می‌تواند در دانشگاه‌ها و بالاخص در مراکز آرشیوی و آرشیو ملی بسیار یاری‌کننده باشد. آموزش حرفه‌ای آرشیویست‌ها برای به‌عمره گرفتن و ارائه خدمات آرشیوی به‌صورت حضوری و مجازی و نیز اجرای برنامه‌های ترویجی، برگزاری کلاس‌های مشترک آموزشی در حوزه سندپژوهی و سندخوانی، ارتباط مستمر آرشیو ملی با آرشیوهای دانشگاهی، گروه‌های آموزشی (مانند گروه آموزشی تاریخ، هنر و غیره) و مراکز پژوهشی، برگزاری

کارگاه‌های مشترک با کتابخانه مرکزی یا آرشیو دانشگاه در زمینه معرفی منابع آرشیوی و چگونگی دسترسی و استفاده از آن در پژوهش‌ها علمی و معتبر می‌تواند بخشی از فعالیت‌های مربوط به خدمات‌دهی در آرشیوها باشد. علاوه بر آن، می‌توان این خدمات را به سطوح پایین‌تر آموزشی هدایت کرد و برنامه‌های دائمی برای معرفی آرشیوها و کارکرد آنها به دانش‌آموزان سطوح مختلف تحصیلی، معلمان و حتی والدین کودکان و نوجوانان به اجرا در آورد که این خود مستلزم ایجاد پیوندهای قانونی و رسمی با بدنه آموزش و پرورش کشور است. در این میان و در پیوند با مطالب بیان شده، فناوری می‌تواند نقش مهمی داشته باشد و استفاده از ظرفیت‌های آن تسهیل‌کننده راه باشد.

